

PREGLEDNI RAD

Demografske promjene u ruralnim područjima općine Foča (BiH)

Stevo Pašalić¹, Sava Smiljić², Vesna Mrdalj³

¹ Univerzitet u Istočno Sarajevu, Pedagoški fakultet, Vuka Karadžića br.30, Lukavica 71123
Istočno Sarajevo, Bosna i Hercegovina, Republika Srpska (pasalics@terra.net.ba)

² Fakultet za strateški i operativni menadžment, Zemun KSC Pinki, Beograd, Srbija

³ Univerzitet Banja Luka, Poljoprivredni fakultet, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Bulevar
Vojvode Petra Bojovića 1 A, 78 000 Banja Luka, Bosna i Hercegovina, Republika Srpska,

Sažetak

Osnovni cilj rada predstavlja analiza demografskih promjena stanovništva ruralnog područja općine Foča. Općina Foča je smještena u jugoistočnom dijelu Republike Srpske, Bosne i Hercegovine. Na demografski razvoj prostora Foča su utjecali brojni unutarnji i vanjski čimbenici. Gustoća naseljenosti od 24,1 stanovnik/km² općinu Foča klasificira u red izrazito ruralnih sredina. Prema procjenama iz 2007. godine, broj stanovnika općine Foča je u odnosu na popis iz 1991. godine smanjen za 33,35 %, kao posljedica intenzivnog raseljavanja, procesa izbjeglištva, emigracije, ratnog mortaliteta i intenzivnog pada stope prirodnog priraštaja. Pozitivnu stopu prirodnog priraštaja od 1,5‰ općina Foča je imala 1996. godine. Stopa mortaliteta u 2007. godini je bila 9,3‰, dok je stopa ukupnog fertiliteta u općini Foča veoma niska (između 1,30-1,51). Koherentno djelovanje javnih politika na nivou Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i lokalnih zajednica, osigurava poboljšanje demografskog stanja u cjelini.

Ključne riječi: demografski razvoj, ruralni razvoj, demografske promjene, stanovništvo

Uvod

Politika ruralnog razvoja je usmjerena u pravcu realizacije ciljeva, koji obuhvaćaju širok spektar različitih socio-ekonomskih aktivnosti. S obzirom da su krajnji korisnici politike ruralnog razvoja stanovnici ruralnih područja, jedan od strateških ciljeva predstavlja unapređenje njihovog kvaliteta življenja, a ostvaruje se: (1) unapređenjem konkurentnosti dominantnih gospodarskih djelatnosti, (2) optimalnim korišćenjem prirodnih resursa i zaštitom životne sredine, (3) razvojem ruralne infrastrukture i (4) uvođenjem veće raznolikosti kod ostvarivanja prihoda u ruralnoj ekonomiji. Uvažavajući specifičnosti prostora Republike Srpske, izradom Strateškog plana za period 2010-2015. godina, definisan je ruralni prostor, primjenom modificiranog kriterija OECD, pri čemu se kao prag ruralnosti uzimala gustoća naseljenosti do 100 stanovnika/km². Primjenom modificiranog OECD kriterija proizlazi da oko 95% teritorija u Republici Srpskoj čini ruralno područje, u kojem živi oko 83% populacije. Entitet Republika Srpska, nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma ima izrazito emigracijsko obilježje, a posebno njeni istočni i jugoistočni dijelovi, koji se karakteriziraju rijetkom naseljenosću, s promjenljivim brojem stanovnika uslijed stalnih emigracija i niskog prirodnog priraštaja. Zbog toga je i najveći stupanj ruralnosti, promatrano na regionalnom nivou, izražen u istočnom, odnosno jugoistočnom dijelu Republike Srpske, gdje se u prosjeku gustoća naseljenosti kreće oko 30 stanovnika/km². Općina Foča je smještena u jugoistočnom dijelu Republike Srpske, Bosne i Hercegovine. Mala gustoća naseljenosti od 24,1 stanovnik/km² je klasificira u red izrazito ruralnih sredina. Na demografski razvoj prostora Foča su utjecali brojni unutarnji i vanjski činioci. Pored toga, jedan od ključnih čimbenika utjecaja na razvoj stanovništva prostora Foče su bile i promjene u teritorijalnoj organizaciji Bosne i Hercegovine, koje su imale za posljedicu velika iseljavanja stanovništva i negativne

refleksije na dinamiku i nivo socio-ekonomskog razvoja pojedinih područja Bosne i Hercegovine, uključujući i prostor Foče.

Materijal i metode

Radom je obuhvaćena analiza demografskog razvoja stanovništva općine Foča, u razdoblju od Austro-Ugarske vladavine u Bosni i Hercegovini do 1991. godine, i suvremenih promjena stanovništva od 1996. godine do danas. Prilikom analiziranja demografskog razvoja općine Foča, u radu su korišteni sljedeći demografski pokazatelji: (1) ukupno kretanje stanovništva (promjene broja stanovnika), (2) prirodno kretanje stanovništva (natalitet/ fertilitet, mortalitet i prirodni priraštaj), (3) migracije, (4) demografske strukture – starosna struktura stanovništva. Izračunavanju osnovnih demografskih pokazatelja su prethodila značajna istraživanja, koja su podrazumjevala prikupljanje neophodne faktografije iz različitih naučno – istraživačkih i statističko – dokumentacionih izvora.

Rezultati i rasprava

Tijekom vladavine Austrougarske monarhije, u Bosni i Hercegovini su izvršena četiri popisa stanovništva. Prema prvom popisu iz 1879. godine, Foča je bila kotar u sastavu općine Mostar i brojila je oko 25.250 stanovnika, s značajnim udjelom stanovništva do 19 godina (oko 50 %). U vrijeme drugog popisa 1885. godine, Foča kao kotar u sastavu grada i oblasti Sarajevo je imala oko 29.186 stanovnika. Prema trećem (1895.godina) i četvrtom popisu (1910. godina) broj stanovnika kotara Foča se konstantno povećavao, s 33.181 na 39.930. Prve promjene u teritorijalnoj organizaciji su uslijedile nakon Prvog svjetskog rata i formiranjem Kraljevine Jugoslavije. Od 1922. godine umjesto okruga su formirane oblasti s 68 srezova, a 1929. godine formiranjem banovna teritorija Bosne i Hercegovine je podjeljena na dijelove, koji su pripadali vrbaskoj, drinskoj, zetskoj i primorskoj banovini. U periodu između dva svjetska rata, na području Bosne i Hercegovine su izvršena dva popisa stanovništva 1921. i 1931. godine. Prema popisu iz 1921. godine ukupan broj stanovnika Foče je smanjen za oko 11% u odnosu na posljednji popis iz 1910. godine. Trend smanjenja broja stanovnika je nastavljen i nakon drugog popisa 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji, kada je zabilježeno 2% manje stanovnika u odnosu na popis iz 1910. godine. Demografski pokazatelji; udio mlade populacije do 19 godina preko 50% i visok fertilitet su ukazivali na pozitivnu perspektivu razvoja stanovništva tog prostora. Veliki gubici i stradanja stanovništva nakon Drugog svjetskog rata su uzrokovala velika iseljavanja s područja općine Foča. Kretanja broja stanovnika općine Foča, prema popisima nakon Drugog svjetskog rata, ukazuju na povećanje broja do 1971. godine, a potom i smanjivanje po popisima iz 1981. i 1991. godine. Ocjenjujući tip općeg kretanja stanovništva općine Foča između dva popisa, može se konstatirati da je prisutna njegova regresija sa varijantom jake depopulacije R_3 , koja je u periodu 1981/1971. godine iznosila – 8,4% , a 1991/1981. godine – 9,3 %. Razlog tomu su migracije stanovništva iz ruralnih područja, što je imalo za posljedicu pojavu deagrarizacije i urbanizacije.

Tablica 1. Kretanja broja stanovnika općine Foča u razdoblju 1948-1991. godina

Godine popisa	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Broj stanovnika	33.579	38.583	47.173	48.741	44.661	40.513

Izvor: Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb 1995. godine

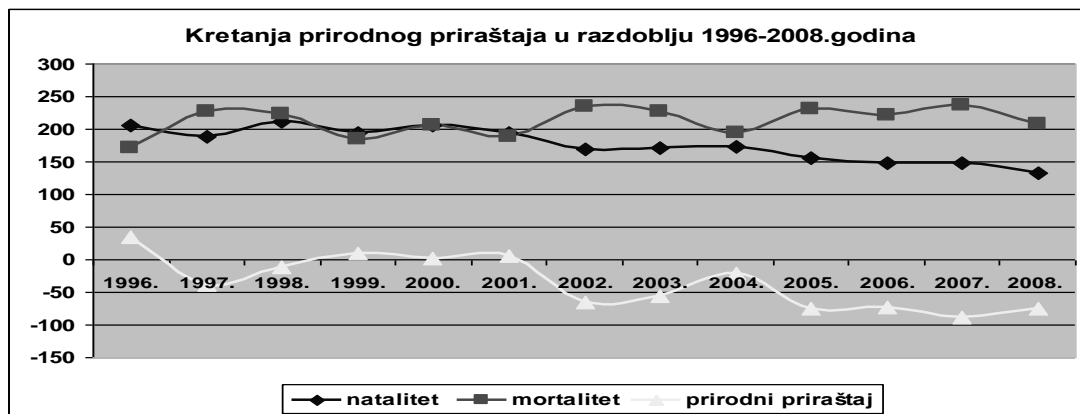
Opadanje broja stanovnika općine Foča u razdoblju nakon 1996. godine u odnosu na 1991. je rezultat krupnih demografskih promjena na prostoru Bosne i Hercegovine. Unutarnje migracije na području Bosne i Hercegovine, Republike Srpske su dovele do nove

distribucije stanovništva. Konstantno su izazivale velike demografske promjene i ostavile trajne posledice, posebno u ruralnim sredinama. Starosna struktura stanovništva općine Foča iz 1991. godine je svrstavala stanovništvo u kategoriju „prijelaznog tipa“ između zrelog ili stacionarnog i starog ili kontraktivnog stanovništva. Zbog niskog postotka mladog stanovništva (26,75 % iz 1991. godine), stanovništvo općine Foča je prema indeksu starosti svrstano u tip stanovništva „na pragu starenja“.

Tablica 2. Demografske karakteristike općine Foča

Godina	Površina u km ²	Broj stan.	Gustoća naseljenosti (st/km ²)	Urbano stan. (%)	Ruralno stan. (%)	< 14 i (%)	15–64 (%)	> 65 (%)
1991.	1.226	40.513	33	35	65	20	70	10
2007.	1.126	27.000	24	72	28	10	66	24

Izvor: Strategija razvoja općine Foča 2009-2015., općina Foča 2008.

Grafikon 1. Prirodni priraštaj u općini Foča u razdoblju 1996-2008.

U općinu Foča 1996. godine je registrirano oko 1.749 izbjeglih i raseljenih domaćinstava, što ju je svrstalo među 20 prvih općina u Republici Srpskoj po broju prihvata izbjeglih i raseljenih domaćinstava i osoba. Proces izbjeglištva je determinirao poremećaje osnovnih demografskih okvira vitalnih funkcionalnih kontigenata stanovništva, utjecao na smanjenje obujma reprodukcije i pad stope prirodnog priraštaja, te uvjetovao poremećaje najvažnijih struktura stanovništva (Marinković, 2005). Prirodni priraštaj, kao osnovna kvalitativna karakteristika demografskih tokova u reprodukciji stanovništva općine Foča se značajno smanjivao od 2002. godine. Pozitivnu stopu priraštaja od 1,5‰ općina Foča jedino bilježi 1996. godine.

Broj živorođene djece u općini Foča je u periodu 1996-2000. godina uglavnom stagnirao, a zatim blago opadao (grafikon 1.). Do 2000. godine stopa nataliteta u općini Foča se kretala oko 9,2‰, što je ukazivalo na vrlo nisku plodnost stanovništva. Negativne tendencije u reprodukciji stanovništva općine Foča su nastavljene i nakon 2000. godine. Trend smanjivanja opće stope nataliteta 2004. godine je dostigao 7‰. Do 2007. godine stopa je neznatno smanjena i kretala se u okviru prosjeka opće stope nataliteta Republike Srpske. Nivo stope ukupnog fertiliteta ženskog stanovništva, koji obezbjeđuje prostu reprodukciju stanovništva je niska i kreće se između 1,30 - 1,5. U pogledu mortaliteta stanovništva, od 2002. godine zabilježen je veća stopa mortaliteta u odnosu na stopu nataliteta. Tijekom perioda 1996-2007. godina, na prostoru Republike Srpske su sve prisutnije kompaktnije zone, koje formiraju stopu mortaliteta od 5,1–10‰ (umjereni mortalitet). U grupu tih

općina spada i Foča, koja je u 2007. godini dosegla stopu mortaliteta od 9,3%. Izrađene projekcije stanovništva općine Foča do 2015. godine ukazuju da će se na osnovu analiza o dosadašnjim kretanjima stanovništva, broj povećati na 27.064.

Zaključak

Općina Foča, kao i većina općina u Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj se suočava s veoma složenim demografskim problemima, koji se manifestiraju u vidu konstantnog smanjenja stope rađanja i negativnog prirodnog priraštaja, procesima depopulacije i demografskim starenjem, nestankom sela i emigracijom fertilnog i radnosposobnog stanovništva. Promjene u broju kretanja stanovništva od austrougarskog perioda do 1991. godine su bile izazvane utjecajem emigracija, ratnih stradanja, kao i utjecajem teritorijalno-političkih promjena u Bosni i Hercegovini. Značajne posljedice po razvoj stanovništva Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i općine Foča su uslijedile nakon posljednjih ratnih zbivanja, ostavljajući traga i u narednim desetljećima demografskog razvoja ovog prostora. Promjene u redistribuciji stanovništva u Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj su se reflektirale i na promjene u gustoći naseljenosti, prema kojoj općina Foča spada u red izrazito ruralnih područja. Komponente prirodnog priraštaja ukazuju na probleme u demografskom razvoju. U općini Foča je na djelu demografska recesija, koju iniciraju smanjene stope fertiliteta i intenziviranje procesa stratenja stanovništva. U cilju sprječavanja potencijalnih negativnih demografskih trendova na području općine Foča, definirane su mjere lokalne populacijske politike, koje se odnose na: (1) mjere smanjenja troškova roditeljstva (mjere materijalne prirode), (2) mjere nematerijalne prirode (mjere u sferi informacija, znanja, svijesti, komunikacija i odnosa u zadovoljavanju osbnih i društvenih potreba), (3) mjere organizacione i podsticajne prirode (mjere osmišljenog djelovanja na sve postojeće potencijale, kojima općina Foča raspolaže i koji vrše svoju funkciju u smislu uvođenja određenih organizacijskih i funkcionalnih promjena, putem kojih se može pomoći obitelji s djecom), (4) mjere za usklađivanje rada i roditeljstva, (5) mjere u sferi komunalnih usluga (u smislu pružanja olakšica u cijenama komunalnih usluga za višečlane porodice, u korištenju građevinskog zemljišta, izgradnje i održavanja dječjih igrališta, uređenja slobodnih površina). Dakle, cilj mjera populacijske politike u općini Foča je dostizanje nivoa tzv. *stacionarnog stanovništva*, čime bi se zapravo osigurala prosta reprodukcija stanovništva.

Napomena

Istraživanja nepochodna za ovaj rad dio su projekta: "Općina Foča - Demografska studija" 2009, Centar za populaciona i društvena istraživanja Republike Srpske, finansiran od strane Općine Foča.

Literatura

Marijanac Z., (2002). Razvitak stanovništva Bosne i Hercegovine 1850–1991. Godine. Matica Srpska Republike Srpske. Banja Luka:56-66.

Marinković D. (2005). Demografski problemi procesa izbjeglištva u Republici Srpskoj. GDRS. Banja Luka.

Pašalić S.. (2006). Demografski razvoj i populaciona politika Republike Srpske. Izdavačko preduzeće Mladost Bijeljina: 42-68.

Demografska statistika – Statistički bilten br.3 (2000). Republički zavod za statistiku. Banja Luka.

Demografska statistika – Statistički bilten br.10 (2007). Republički zavod za statistiku. Banja Luka.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Zagreb 1995. godine.

Strateški plan ruralnog razvoja Republike Srpske za period 2010-2015. godina (prijedlog).

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske. Banja Luka. 2009.

Strategija razvoja općine Foča 2009-2015. općina Foča 2008: 4-8.

Demographic changes in rural area of municipality of Foča

Abstract

The main goal of this paper is analysis of demographic changes in rural areas of municipality Foča. Municipality of Foca is located in southeast part of Republic Srpska. On the demographic development of Foca area are affected many internal and external factors. The population density of 24,1 inhabitant/ km² is classifying the municipality of Foca in rank of extremely rural area. According to assessments from 2007, the number of inhabitants in municipality of Foča is reduced for 33,35 % in relation with 1991, which is the consequence of intensive displacing, process of exilation, emigration, war mortality and intensive fall of natural increament rate. The municiplity of Foča had positive natural increament rate of 1,5‰ in 1996. Rate of mortality in 2007 was 9,3‰, while the rate of total fertility in municipality of Foca is very low (between 1,30 -1,51). Coherence working of public policies on the level of Bosnia and Herzegovina, Republic of Srpska and local communities ensures the improvement of demographic situation in full.

Key words: demographic development, rural development, demographic changes, population